

De Huiszwaluw: mooi om te zien, interessant om te tellen

Martien Roos

Vraag mij niet waarom, maar wanneer ik een lijstje zou moeten opstellen met vijf van mijn lievelingsvogels, dan zou de Huiszwaluw daar zeker niet op ontbreken.

Een bijzonder mooi en gezellig vogeltje met verscheidene leuke volksnamen zoals Melkstaartje, Witstuitje, Wytgatsweltsje, Dakswaaltje, Huiszwaalf of Hüssweal, waaraan ik dan nog de oudzaanse naam 'Hoisswaluw' zou kunnen toevoegen.

Ook een vogelsoort, waarover Jac. P. Thijsse in het prachtige Verkade-album 'Lente' (1916) onder meer schreef: *"t Is anders een aardig diertje, wel mooier dan de boerenzwaluw, al heeft zijn staart ook niet zoo'n stouten zwier. Zijn veertjes blinken in helderden blauw en een plek op den rug bij 't begin van den staart is blinkend wit, evenals de geheele onderzijde van het lichaam. Aan die witte stuitvlek is de huiszwaluw al heel in de verte te herkennen en als een gezelschap huiszwaluwen op de muggenjacht is aan een waterkant met donkere elzenzoom, dan lijkt het wel of kleine witte vlindertjes daar heen en weer zweven'.*

'Huiszwaluwen houden ervan, om gezellig op jacht te gaan, nu eens laag langs de waterkant, dan weer honderden meters hoog in de lucht en dan kunnen ze daar zoo lustig zwenken en draaien en zoo vroolijk elkaar aanroepen, dat het meer een spel lijkt dan een inspanning, om aan te kost te komen'.

In de nazomer van 1974 heb ik vaak aan deze beschrijving moeten denken als ik naar en van kantoor over het Guispad in Westzaan fietste.

's Morgens vroeg zag ik dan soms tientallen Huiszwaluwen op muggenjacht rond de Elzen tegenover de molen 'De Schoolmeester' vliegen en 's avonds bij het naar huis gaan zag ik ze hoog boven Westzaan-Noord foerageren en ik genoot mogelijk van de zelfde beelden als Jac. P. Thijsse destijds.

Maar in dat jaar (1974) telde de Zaanstreek

dan ook 343 bezette huiszwaluwnesten tegen 152 in het afgelopen jaar (1985). In elf jaar dus een verlies of achteruitgang, zoals je het noemen wilt, van 56%!

De oorzaak van deze achteruitgang laat zich helaas raden. Bijgaand overzicht toont de plaatsen of deelgebieden waar de Huiszwaluw in deze jaren zo hard is achteruitgegaan. Om te beginnen is dat Assendelft met 85 bezette nesten in het topjaar 1974, zelfs 131 nesten in 1978 (waaronder toen nog een kolonie van 40! nesten aan één woning aan de

Overzicht van het aantal bezette huiszwaluwnesten in de Zaanstreek vanaf 1970 t/m 1985.

Plaats \ Jaartal	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Krommenie	12	9	12	4	4	2	2	7	8	12	20	26	25	35	38	28
Assendelft	66	55	76	89	85	52	86	108	131	106	87	91	61	50	48	43
Wormerveer	9	2	-	-	-	-	-	1	10	4	6	4	-	-	-	-
West-Knollendam	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6	5	4	7	9
Wormer	59	46	38	57	72	28	33	24	26	22	16	19	14	11	3	1
Oost-Knollendam	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	8	6	8	11
Jisp	12	7	10	15	13	4	2	-	-	-	-	-	1	-	1	10
Koog Zandijk	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zaandam	6	15	9	11	9	3	2	1	1	-	7	7	4	6	11	5
Oostzaan	-	16	17	35	47	42	47	50	26	39	21	24	18	21	10	6
Westzaan	-	32	49	62	75	37	40	40	46	38	39	33	30	20	15	17
Neck c.q. Wijde Wormer	-	-	8	16	28	38	29	31	40	45	46	45	40	31	23	14
Marken-Binnen	6	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2	-	-	4
TOTAAL	194	225	301	343	197	243	273	293	267	243	253	199	176	155	152	

Communicatieweg-West) en in het afgelopen jaar (1985) nog maar 43 nesten.

Wormerveer beleefde in deze periode nog even een tijdelijke opleving in de jaren 1977 tot en met 1981. Als de dag van gisteren herinner ik me nog hoe op een avond in 1977 Cees Schoorl 'opgewonden aan de telefoon hing' met de mededeling, dat hij aan de drukke Wandelweg nota bene een huiszwaluw-nest met grote jongen 'gevonden' had.

Het jaar daarop, in 1978, telde Wormerveer zelfs weer tien bezette nesten. Achteraf zou echter blijken, dat deze vrij plotselinge herkolonisatie maar van korte duur zou zijn.

Maar wat overigens te denken van Wormer? In 1974 telde men daar nog 72 bezette nesten, verspreid over het hele dorp en in het afgelopen jaar (1985) nog maar één!

In het naburige Jisp 'van het zelfde laken een pak'. Daar broedde al vijf jaren achtereenvolgende jaren Huiszwaluw meer, totdat in 1982 tot veler verrassing plotseling weer een paartje in de Dorpsstraat nestelde. Maar in de jaren daaropvolgend bleef Jisp zelf helaas toch weer van Huiszwaluwen verstoken, want de aantallen vermeld onder 1984 en 1985 slaan op een vrij plotseling ontstane kolonie ver buiten Jisp richting Neck.

Waarom de Huiszwaluwen dit mooie rustieke dorp, gelegen middenin het prachtige Wor-

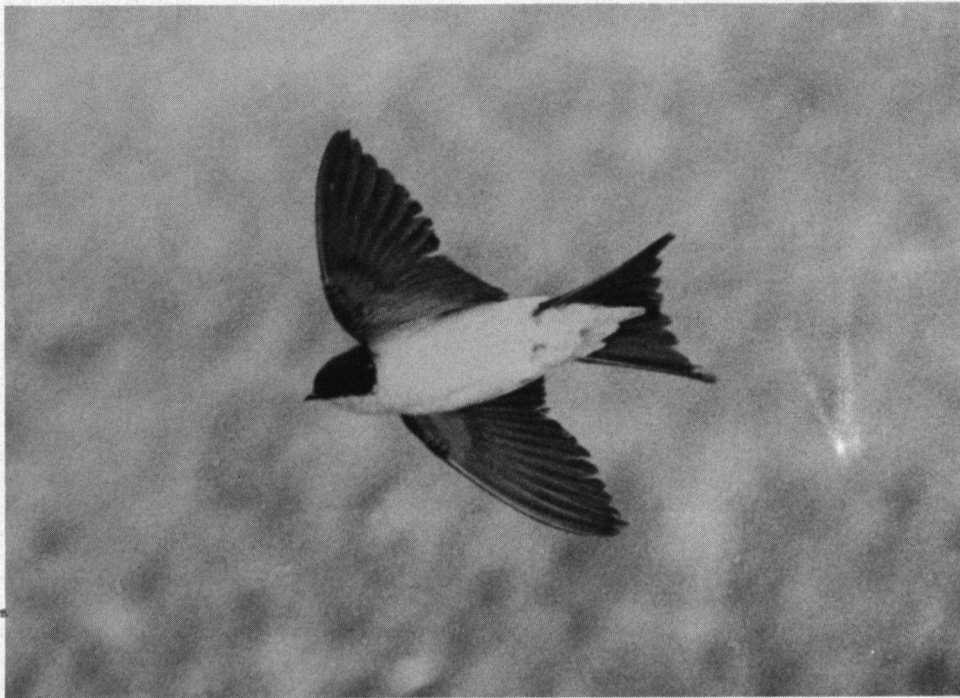
mer- en Jisperveld, nu al jaren achtereenvolgende jaren, is mij overigens een raadsel. Jaren geleden heb ik wel eens het idee geopperd om daar ergens een halve kubieke meter klei neer te leggen. Want voedsel lijkt mij er 's zomers genoeg aanwezig, dus daar kan het niet aan liggen. Mogelijk is het dus een gebrek aan nestmateriaal, wat in zo'n veenweidegebied best zou kunnen. Maar helaas is het tot op heden altijd bij een idee gebleven.

In Koog en Zaandijk broeden ook al jaren geen Huiszwaluwen meer. In 1976 schreef ik nog in een huiszwaluwverslag: *'Misschien dat straks de nieuwbouwwijken weer voor een opleving zullen zorgen'*. Maar helaas, nu Westerkoog gereed is en ik zie dat er nauwelijks woningen met de voor Huiszwaluwen gewenste dakoverstekken gebouwd zijn, weet ik dat ik toen te optimistisch ben geweest.

In Zaandam leek het aanvankelijk ook verkeerd te gaan. De enige kolonie die deze plaats begin jaren zeventig nog rijk was, zat aan het perceel Hemkade 29, waar het in de broedtijd best de moeite loonde om eens te gaan kijken. Maar langzamerhand werd deze kolonie steeds kleiner en in 1979 broedde er in Zaandam mogelijk voor het eerst geen enkele Huiszwaluw meer.

In het voorjaar van 1980 echter zag of hoorde ik wel eens een Huiszwaluw boven de Russi-

Hoe mooi is een vliegende Huiszwaluw om te zien tijdens de jacht op insecten? Soms laagvliegend en dan weer hoog in de lucht.
Foto: Herman van Ommen.

sche Buurt, wanneer ik over de Hogendijk fietste. Maar geen haar op m'n hoofd die eraan dacht dat ze daar ook wel eens konden broeden.

Totdat ik op een keer 'beroepshalve' door deze buurt liep en daar zeven bezette nesten telde. Drie aan de Rustenburg en vier aan de Jasykoffstraat! Een complete verrassing in zo'n centrumgebied. Waar ze dan ook het nestmateriaal vandaan gehaald hadden was mij een raadsel. Foerageren zag ik ze later regelmatig boven het Houtveld, ten noordwesten van de voormalige Jaap Haversluis. Oostzaan geeft een al even triest beeld te zien als Wormer. In het topjaar 1974 waren daar nog 47 bezette nesten, in 1977 zelfs vijftig en in het afgelopen jaar maar zes!

Voor Piet Visser, de zoon van de vroegere vogelwachter Willem Visser, die daar altijd de nesten telt, een teleurstellende ontwikkeling. Maar ook in m'n eigen woonplaats Westzaan gaat het met de Huiszwaluw niet best. In 1974 nog 75 bezette nesten en in 1985 maar zeventien! Ik kan mij nauwelijks voorstellen hoe het misschien over een paar jaar zal zijn: een mooie zomeravond in de tuin zonder het gezellige gekwetter van foeragerende Huiszwaluwen boven de wijk.

Hetzelfde geldt voor de buurtschap Neck. Wie aan het eind van de jaren zeventig daar wel eens op een mooie zomerdag is geweest, moet toen ongetwijfeld onder de indruk zijn gekomen van de vele foeragerende Huiszwaluwen rond de woningen. In het afgelopen jaar (1985) broedden er echter nog maar negen paartjes. De overige negen zaten aan één perceel aan de Zuiderweg in de Wijde Wormer.

In Marken-Binnen is de Huiszwaluw nog een te onregelmatige broedvogel om in dit verhaal een rol van betekenis te spelen.

De enige plaatsen waar de Huiszwaluw in aantal is toegenomen, zijn Krommenie — in het bijzonder Krommeniedijk — en de dorpen West- en Oost-Knollendam.

Bekijken wij dan tot slot nog even de totalen op de onderste regel, dan zien wij de totale Zaanse huiszwaluwpopulatie eerst toenemen vanaf 1971 met 194 bezette nesten tot de reeds eerder vermelde 343 nesten in 1974. Daarna in één jaar terugvallend tot 197 nesten in 1975. Mogelijk was dit een direct gevolg van de zwaluwencatastrofe in de herfst van 1974, toen door slechte weersomstandigheden boven de Franse en Zwitserse Alpen duizenden en nog eens duizenden zwaluwen de weg naar hun winterverblijf niet konden vervolgen en grote aantallen zwaluwen, waaronder natuurlijk ook Huiszwalu-

wen, door koude, voedselgebrek en uitputting omkwamen.

Maar daarna zien wij dan toch eerst weer een toename tot 293 bezette nesten in 1978, gevolgd door een geleidelijke afname tot het reeds eerder genoemde aantal van 152 nesten in 1985.

Om nu aan de weet te komen of het hier normale populatieschommelingen betreft of dat het met de Huiszwaluw in de Zaanstreek echt slecht gaat, zou je deze cijfers eigenlijk met die uit vroegere jaren moeten kunnen vergelijken.

Maar deze zijn, op enkele incidentele tellingen uit de jaren zestig na, helaas niet bekend.

Wel weet ik uit de notulen van de ledenvergadering van de Vogelbeschermingswacht 'Zaanstreek' van 6 maart 1958, dat 1957 geen al te best en mogelijk zelfs een slecht huiszwaluwjaar was. In dat jaar nam deze vereniging, met medewerking van Jaap Taapken, namelijk een proef met huiszwaluwkunstnesten. Een proef die blijkens de aantekeningen in de notulen, als mislukt beschouwd diende te worden.

'Gaan wij dit weer doen, dan zal dit in een reeds bestaande kolonie moeten gebeuren. Dit zal namelijk de reden geweest zijn van succes elders. Dachten dit in Westzaan gevonden te hebben, maar zelfs oude eigen nesten waren niet alle bewoond, dus zien mislukking niet helemaal als toeval. Voorzitter (J. Albers) vraagt medewerking van allen, zo er een kolonie bekend is, dat aan het bestuur kenbaar te maken', aldus het notulenboek.

Hetzelfde geldt vermoedelijk ook voor 1942. Want in een inventarisatieverslag over dat jaar van D.J. Mus, betrekking hebbende op een groot deel van de Zaanstreek, las ik over de Huiszwaluw: *'broedvogel in enkele paartjes'*. Dus erg talrijk zullen ze ook in dat jaar niet zijn geweest.

Gekscherend, maar met een mogelijke kern van waarheid, maak ik wel eens de opmerking dat heel vroeger, toen in de Zaanstreek alleen nog maar in hout gebouwd werd, de Huiszwaluw waarschijnlijk als broedvogel niet eens voorkwam.

Maar dat ze pas in de Zaanstreek kwamen broeden ná de komst van de eerste in steen opgetrokken voorgevels, die de Huiszwaluwen — in tegenstelling tot houten gevels — vanuit hun verleden als een logisch en bruikbaar alternatief zagen — en nog zien — voor de rotspartijen waartegen ze in hun natuurlijke biotopen broeden. Volgens degenen die op de hoogte zijn met de geschiedenis van de Zaanse houtbouw, moet dat zo omstreeks

het eind van de 17de - begin 18de eeuw geweest zijn.

Dus in vergelijking met toen is elk nest van nu al een aardige verbetering!

Maar goed, in een herhaalde poging om toch nog wat uit het verleden over de Huiszwaluw aan de weet te komen, heb ik enige jaren geleden eens aan de bekende vogelschilder en oud-Zaankanter Rein Stuurman gevraagd of hij zich hieromtrent nog iets uit z'n jonge jaren wist te herinneren.

Aantallen had hij helaas niet. Wel schreef hij mij terug: *'De Huiszwaluw nestelde in mijn jeugd onder de uitstekende daklijsten van huizen op de Machinistenstraat in Koog aan de Zaan waar ik woonde.'*

Zag ze daar bekjes slib van de straatmodder, waar altijd plassen lagen, nemen voor de bouw van hun nest. Daar zo'n nest vaak boven de voordeur zat en ze niet in het nest plachten te poepen werd het tegelstoepje nogal bevuild. Hetgeen voor de propere huisvrouw reden was het kant-en-klare bouwwerk met de bezem weg te stoten. Dat was dan in 1912, toen was men nog niet wijzer'.

Dit laatste kwam niet alleen toen, maar komt ook nu nog wel voor. In het begin is het ook allemaal zo leuk een paartje Huiszwaluwen om het huis. Nestje bouwen, leg- en broedperiode, de eerste dagen van het verzorgen van de jongen, waarbij de oudervogels af- en aanvliegen. Allemaal aardig om te zien. Maar dan

komen de problemen wanneer de jongen buiten het nest gaan poepen en de eerste vuilgheidjes op de raampost of op de stoep bij de voordeur vallen.

Voor sommigen een doorn in het oog en soms verdenk ik de bewoners er dan ook wel eens van het nest moedwillig te hebben verwijderd. Alleen als ze in de gaten hebben dat er af en toe een vogelaar langskomt om de nesten te tellen, willen ze het eerst nog wel eens vragen. Soms onder het mom van dat de daklijst zo nodig moet worden geschilderd! Dat dit eigenlijk in gevolge artikel 20 van de Vogelwet 1936 is toegestaan, verzwijg ik dan wijselijk. Meestal adviseer ik het schilderwerk uit te stellen, of bij erge overlast een plankje onder het nest aan te brengen, maar in geen geval het nest te verstoren, omdat zwaluwen binnen het huusgezin geluk en voorspoed brengen. Daarbij doelend op de legende 'De Zwaluw en de Mensch' uit het 'Vogelboek' geschreven door Kerst Zwart in 1918. *'In sommige streken te plattenlande geldt de meening, dat de zwaluw geluk aanbrengt. Zij behoort daar tot het huusgezin. Zij sluit zich vol vertrouwen bij de familie aan, maar maakt ook aanspraak op een goede behandeling. Waar onrecht en twist heerscht, daar komt zij niet of gaat er vandaan. Daarom vliegt de zwaluw na den terugkeer in de lente dadelijk naar huis, schuur, stal of school, om zich te*

In 1974 telde de Zaanstreek 343 bezette nesten van de Huiszwaluw tegen 152 nesten in 1985.

Foto: Plet Munsterman.

Waarom de Huiszwaluwen de laatste vijf jaar het rustieke dorp Jisp hebben gemeden is nog een raadsel.

Foto: Piet Munsterman.

overtuigen, of alles daar redelijk toegaat. Dan gaat ze heen en komt pas terug, als ze met den nestbouw wil beginnen. Waar zij nestelt, slaat het onweer niet in en daar breekt geen brand uit. Daarom mogen de nesten niet verstoord worden. Wie het toch doet, dien keert het geluk den rug toe: zijn koeien geven roode melk of helemaal geen melk, het huis brandt af, de boer wordt ziek, sterft soms; de leerlingen worden ongezegelijck, de meester kan de orde niet meer bewaren, hij wordt ziek. Waar zwaluwen in boomen nestelen, daar kan men geen kalveren fokken, want de bewoners zijn goddeloos'.

Maar natuurlijk zijn er ook anderen. Zo weet ik nog uit 1974 in het plaatsje Neck, dat ik aan een mevrouw vroeg of ze het niet erg vond al die uitwerpselen tegen de gevel en op het straatje. Waarop ze zei: *'Oh, nee! Wij vinden het zelfs prachtig. Wij zouden ze voor geen goud willen missen. 's Morgens vroeg liggen wij in bed al naar ze te luisteren en wanneer dan één van de ouders met voedsel aankomt, is het in zo'n nest een leven van jewelste. En straks als alles weg is, een emmer water en de bezem er over en alles is weer schoon'.*

Rest misschien nu nog de vraag wanneer ongeveer kunnen wij de eerste Huiszwaluw boven de Zaanstreek verwachten.

In 1982 zag Koos Jonker reeds een Huiszwaluw boven Wormer op 10 april en verder zijn er nog twee echt vroege voorjaarswaarnemingen bekend, namelijk op 14 april 1977 en één op 16 april 1964. Maar dit zijn echte uitzonderingen. Gewoonlijk wordt de eerste Huiszwaluw hier pas veel later waargenomen.

Uit een serie van achttien vroege voorjaarswaarnemingen uit de periode 1960 tot en met 1983 van enkele Zaanse vogelaars heb ik eens berekend, dat de gemiddelde eerste waarnemingsdatum ligt op 24 april. Uit mijn eigen dagboek aantekeningen over de jaren 1965 tot en met 1985 blijkt echter, dat ik zelf de eerste 'Zaanse' Huiszwaluw veelal pas zie in de laatste dagen van april - begin mei.

Voor mijn gevoel toch al gauw zo'n twee tot drie weken later dan in de meeste andere delen van Nederland. Maar dat is helaas niet anders!

Met dank aan Cees Schoorl en Piet Visser voor het gebruik van hun inventarisatiegegevens en Aad Bakker voor het doorlezen van het concept.

■ Martien Roos, Burgemeester Versteegenstraat 26, 1551 TD Westzaan.

LITTERATUUR:

Roos, M. (1981): 1980 en 1981, twee matige huiszwaluwjaren. De Grutter 5 : 114-116.

Roos, M. (1984): Huiszwaluwinventarisatie 1983. De Grutter 8 : 3-5.

Roos, M. (1984): 24 April: De gemiddelde eerste waarnemingsdatum van de Huiszwaluw (*Delichon urbica*) boven de Zaanstreek. De Grutter 8 : 27-28.

Taapken, J. (1974): Massale reddingsacties voor gestrande zwaluwen. Het Vogeljaar 22 (6) : 939.

Taapken, J. (1975): De zwaluwencatastrofe in de herfst van 1974. Het Vogeljaar 23 (1) : 10-11.

Thijssse, Jac. P. (1906): Lente. Verkade & Comp., Zaandam.

Zwart, Kerst (1921): Vogelboek. Derde druk. Thieme & Cie., Zutphen. 72-73.